

Latvijos ir Lietuvos regionų pavadinimai antrąja baltų kalba

R e g i n a K V A Š Y T Ė
Šiaulių universitetas

Pagrindinės sąvokos: *Latvija, Lietuva, tikriniai žodžiai, vietovardžiai, regionų pavadinimai, perteikimas lietuvių kalba, perteikimas latvių kalba, vartoseną.*

Ivadas

Kitų kalbų tikrinių žodžių – asmenvardžių, vietovardžių ir simbolinių pavadinimų – perteikimo teorija ir jų vartoseną domimasi ir Lietuvoje, ir Latvijoje. Pastaruoju metu vis daugiau dėmesio skiriama vietovardžiams, taip pat ir kalbamųjų šalių vietovardžių perteikimui bei vartosenai. Lig šiol išsamiai išnagrinėti ir aprašyti trijų Latvijos regionų – Žiemgalos, Latgalos ir Kuržemės – lietuviškai perteikti vietovardžiai, tarp jų ir regionų pavadinimai (K v a š t e 2008; 2010; 2018b; K v a š y t Ė 2012), o Vidžemės vietovardžiai tik pradėti tyrinėti (K v a š t e 2016), kaip ir vienos Lietuvos teritorijos dalies – Šiaurės Lietuvos – vietovardžių vartojimas latvių kalba (K v a š t e 2014). Šio tyrimo **tikslas** – išsiaiškinti pagal įvairius (teritorinius, kultūrinius, etnografinius, etninius, istorinius) kriterijus skiriamų regionų pavadinimų perteikimą ir vartoseną antrąja baltų kalba, t. y. Latvijos – lietuvių kalba ir Lietuvos – latvių kalba. Tyrimo **objektas** yra abiejų šalių regionų pavadinimai, o **šaltiniais** pasirinkti žodynai, enciklopedijos, spaudos leidiniai, kelionių aprašymai bei turistams skirti abiejose šalyse išleisti informaciniai bukletai ir lankstinukai, kiti nemeniniai tekstai – tiek parašyti latviškai arba lietuviškai, tiek versti į latvių ar į lietuvių kalbą. Tyrimas atliktas gretinamuoju ir analitiniu aprašomuoju **metodais**.

1. Sąvoka *regionas* ir jos pavadinimas

Prieš pradėdant nagrinėti konkrečių Lietuvos ir Latvijos vietovardžių perteikimą ir vartoseną norėtusi aptarti sąvokos *regionas* sampratą bei jos įvardijimą. Lietuvių kalba įprasta vartoti tarptautinį žodį *regionas*, latvių kalba šia reikšme vartojamas tiek atitinkamas skolinys *reģions*, tiek savakilmis žodis *novads*.

Lietuvių kalboje skolinio *regionas* reikšmės yra dvi ir abi jos susijusios su teritorija: „[lot. *regio* (kilm. *regionis*) – kraštas, sritis] 1 didelis savitas terit. vienetas (gamtinis, ekonominis, politinis) 2 *geogr.* kurio nors krašto, srities, rajono landšaf-

tų kompleksas“ (TŽŽ 2013, 698)¹. Iš dviejų šio žodžio reikšmių latvių kalboje tik pirmoji atitinka tyrimo sritį (antroji reikšmė – informatikos) ir apibrėžiama kaip „(lot. *regio (regionis)* ‘kryptis; sritis’) 1. Plati, pagal geografinius, ekonominius, politinius ir pan. požymius atskirta teritorija (kraštas, sritis, valstybė, kaimyninių šalių grupė), pvz., *Baltijos jūros regionas, Tolimųjų Rytų regionas* <...>“ [(‘virziens; apgabals’) 1. plaša, pēc ģeogrāfiskām, ekonomiskām, politiskām u. tml. pazīmēm nodalīta teritorija (novads, apgabals, valsts, kaimiņvalstu grupa), piem., *Baltijas jūras reģions, Tālo Austrumu reģions* <...>]² (SV 1999, 668; ISV 2005, 644).

Latvių kalbos žodis *novads* „mūsų dienomis rašant apie Latvijos geografiją vartojamas dviem pagrindinėmis reikšmėmis: ‘Latvijos istorinio etnografinio teritorinio skirstymo didžiausias vienetas (pavyzdžiui, *Kurzeme, Latgale*)’ ir ‘Latvijos dabartinio administracinio suskirstymo mažiausias vienetas (pavyzdžiui, *Auces novads, Strenču novads*)’“ [mūsdienās rakstot par Latvijas ģeogrāfiju, tiek lietots divās pamatnozīmēs: ‘Latvijas vēsturiski etnogrāfiskā teritoriālā dalījuma lielākā vienība (piemēram, *Kurzeme, Latgale*)’ un ‘Latvijas mūsdienu administratīvā iedalījuma mazākā vienība (piemēram, *Auces novads, Strenču novads*)’] (B a l o d e, B u š s 2015, 8). Pastebėta, kad kartais ir rašant apie Lietuvą latviškai net viename tekste būna pavartojami abu žodžiai, pavyzdžiui, <...> *arī mūsdienās žemaišu kultūras un tautiskās identitātes kustība nereti ir iemesls r e ģ i o n a iedzīvotājus pa pusei nopietni, pa pusei nenopietni saukt par separātistiem – žemaiši uzskata, ka viņiem ir valoda, nevis dialekts, un sava valsts, nevis e t n o g r ā f i s k a i s n o v a d s* AKL 2003, 21³.

Tyrimo kontekste svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad latvių žodis *novads* kelia tam tikrų sunkumų renkantis atitikmenis, kai lietuviškai kalbama apie Latvijos teritorinio ir administracinio skirstymo vienetus. Akivaizdu, kad pirmąją reikšmę į lietuvių kalbą jį galima versti *regionas*, o antrąją, kai kalbama apie administracinį vienetą, tenka ieškoti kito atitikmens. Išnagrinėti vartosenos pavyzdžiai rodo, kad lietuvių šaltiniuose tai daroma įvairiai – rasti žodžiai (kai kurie jų fiksuoti dvikalbiuose žodynuose) *sritis* (latv. *apgabals*)⁴, *apskritis* (latv. *apriņķis*), *savi-valdybė* (latv. *pašvaldība*), *rajonas* (latv. *rajons*). Kaip matyti iš pateiktų latviškų atitikmenų, pasirenkami skirtingu pagrindu skirstomų administracinių vienetų ar net jiems vadovaujančių institucijų pavadinimai, tačiau nė vienas iš kalbamųjų

¹ Straipsnyje cituojamuose tekstuose atsisakyta įvairių techninių išskyrimų (paryškinto šrifto ir pan.), jeigu jie nėra būtini aptariamiems reiškiniams suprasti, taip pat lietuvių šaltiniuose vartojamų kirčio ženklų. Tačiau palikti šaltiniuose vartojami sutartiniai ženklai ir trumpinimai.

² Čia ir toliau vertimas iš latvių kalbos straipsnio autorės.

³ Cituojant iš šaltinių pateikiamas pavadinimo sutrumpinimas (žr. šaltinių sąrašą), metai ir puslapis, jeigu tokie duomenys leidinyje pažymėti. Iliustraciniai sakiniai neverčiami.

⁴ Latvių atitikmenys iš dvikalbių žodynų (neskirstant, kuriame koks atitikmuo pateiktas). Terminas *dvikalbis žodynas* čia ir toliau vartojamas apibendrintai lietuvių–latvių ir latvių–lietuvių, t. y. abiejų baltų kalbų, žodynams pavadinti.

žodžių tiksliai neatskleidžia latviškojo žodžio *novads* reikšmės. Dažniausiai lietuvių kalba šia reikšme vartojamas *kraštas*. Tai atsispindi dvikalbiuose žodynuose, pavyzdžiui, „1. *geogr.* kraštas, regionas, sritis; Kurzemes n. – Kuršo (Kuržemės) kraštas; Žemaitijos n. – Žemaitijos (Žemaičių) kraštas“ (*LLKŽ*, 479). Vis dėlto kalbamuoju atveju tiksliau būtų rinktis pagal formą (net ir tarimą) į latvių žodį panašų lietuvišką ekvivalentą *nuovadas*, kurio viena iš reikšmių ir lietuvių kalboje yra ‘tam tikras plotas, sklypas’ (plg. moteriškosios giminės daiktavardžio *nuovada* viena iš reikšmių taip pat ‘apylinkė, plotas’, nors dabartinėje kalboje šis žodis vartojamas reikšme ‘policijos skyriaus prižiūrima teritorija’, o vyriškosios giminės žodžiu *nuovadas* gali būti vadinamas ‘policijos skyriaus viršininkas’) (*LKŽ*). Kalbamoji atitikmenų pora (latv. *novads* – liet. *nuovadas*) patektų į beekvivalentės leksikos kategoriją, panašiai kaip Lietuvos administracinio vieneto pavadinimas *seniūnija*, kuris perteikiamas latvių kalba *seņūnija* (apie tokius antrosios baltų kalbos žodžių vartosenos pavyzdžius plačiau žr. K v a š t e 2018a). Stilistiniais sumetimais rinktis skirtingus atitikmenis būtų galima, tačiau kitais atvejais būtina vartoti tikslus terminus.

Ir Lietuvos, ir Latvijos teritorijoje regionai išskiriami skirtingais pagrindais, todėl jie vadinami tiek etnografiniais ar etniniais (latv. *etnogrāfiskie / etniskie*), tiek istoriniais ar kultūriniais istoriniais (latv. *vēsturiskie / kultūrvēsturiskie*). Vis dėlto latvių kalba geriausiai sąvoką pavadina terminas *kultūrvēsturiskie* (žr. B a l o d e, B u š s 2015). Skiriasi ir jų žymėjimas žodynuose. Pavyzdžiui, viename iš lietuvių vietovardžių žodynų vartojami sutrumpinimai *ap.* – *apylinkė*; *apyg.* – *apygarda* (ppr. *Vokietijos valdytuose vadinamuosiuose Rytprūsčiuose*); *etn.* – *etnografinis, etninis*; *sr.* – *sritis* (*VKŽ* 1994, 8), kitame – *kr.* – *kraštas* ir *sr.* – *sritis*, o tekste pastaroji nuoroda tikslinama, t. y. skaidoma į *etn. sr.* – *etnografinė (etninė) sritis* ir *ist. sr.* – *istorinė sritis* (*VŽ*). Nors kalbamojo žodyno internetinėje versijoje (*VŽ*) sutrumpinimų sąrašo nėra, vietovardžiai atitinkamas nuorodas turi, tik neaišku, kodėl skirtingai traktuojami regionai Lietuvoje ir Latvijoje – pirmuoju atveju prie kiekvieno pavadinimo pateikiama nuoroda *etninė sritis*, o antruoju – *istorinė sritis*. Nėra abejonių, kad regionai gali būti skiriami remiantis skirtingais kriterijais, vis dėlto nereikėtų panašaus pobūdžio realijas viename šaltinyje apibūdinti skirtingai. Žodyne *Pasaulio vietovardžiai. Europa* (*PVE* 2006) vartojami tokie su tema susiję sutrumpinimai: *g. reg.* – *gamtos regionas*; *kr.* – *kraštas*; *reg.* – *regionas*; *sr.* – *sritis*. Reikia pastebėti, kad šio žodyno sutrumpinimų sąrašė nėra nei *etn.*, nei *ist.*, tačiau pažymos *etn. sr.* – *etninė sritis* ir *ist. sr.* – *istorinė sritis* ir *žemė* atsiranda prie Latvijos regionus pavadinančių vietovardžių (*PVE* 2006). Dvikalbiuose žodynuose *LLV₁* ir *LLV₂* regionams žymėti skirtų sutrumpinimų nėra. Aptariamą reiškinį atitinkančių sutrumpinimų nėra ir lietuvių–latvių žodyne *LLV₃*, tačiau jame paaikškinimas *novads* atsiranda prie kiekvieno konkretaus Lietuvos regiono pavadinimo, o latvių–lietuvių žodyne rastas tik bendresnio pobūdžio sutrumpinimas *reg.* – *regionas* – *reģions* (*LLKŽ*, 802).

Prielaida, kad išsiaiškinti požiūrį į tokio pobūdžio teritorijos vienetų skyrimą ir suvienodinti abiejų šalių pavadinimų vartoseną galėtų padėti tai, kokie gimininiai

(nomenklatūriniai) žodžiai vartojami Lietuvos regionams pavadinti, nepasiteisino. Reprezentatyviu šaltiniu laikytinoje *Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje* nuoseklumo taip pat nėra: jie vadinami *dalimis* arba *sritimis*, pavyzdžiui, *Aukštaitija* – istorinė, *geografinė ir etnografinė Lietuvos dalis* (taip pat ir *Žemaitija*), *Dzūkija* – *etnografinė Lietuvos sritis*, *Mažoji Lietuva* – *istorinė sritis* (VLE).

2. Latvijos regionų pavadinimai lietuvių kalba

Šiuolaikinės Latvijos teritorijoje tradiciškai išskiriami keturi regionai, kuriems pavadinti vartojami dvejetainiai tikriniai žodžiai (vieni iš jų remiasi pasaulio šalies pavadinimu): vakarinė dalis – *Kurzeme* arba *Rietumlatvija* ‘Vakarų Latvija’, rytinė dalis – *Latgale* arba *Austrumlatvija* ‘Rytų Latvija’, šiaurinė dalis – *Vidzeme* arba *Ziemeļlatvija* ‘Šiaurės Latvija’, pietinė dalis – *Zemgale* arba *Dienvidlatvija* ‘Pietų Latvija’ (išleisti ir pagal pasaulio šalies pavadinti žemėlapiai). Neretai kaip atskiras regionas išskiriama *Sėlija* (teritorija Latvijos pietryčiuose; pagal tradicinį skirstymą dalis šio regiono vietovių priskiriama Žiemgalai, kita – Latgalai). Toliau abėcėlės tvarka išsamiai aptariamas kiekvieno iš minėtų penkių regionų pavadinimų perteikimas lietuvių kalba. Laikomasi bendrosios nuostatos, kad Latvijos tikriniai žodžiai lietuvinami (arba vartojamos tradicinės lietuviškos formos, jeigu tokių esama) (LLKN 1998; KK 2004)⁵.

Kurzeme. Vakarų Latvijos regiono pavadinimas yra vienas iš perteikimo požiūriu įdomiausių. Lietuvių kalba jam pavadinti vartojami du atitikmenys: *Kuršas* ir *Kuržemė*, kur dūrinio antrasis dėmuo *-zeme* pakeistas lietuvišku ekvivalentu *-žemė* (pagal analogiją ir *Vidžemė* – apie tai žr. toliau). Remiamasi tuo, kad „<...> Iš tradicijos ž rašoma tik Latvijos dalių pavadinimuose: *Augšžemē, Kuržemē, Vidžemē, Žiemgala*“ (B a l u o d ė, G a r š v a 1985, 66). Tačiau latvių–lietuvių žodynuose kaip pirmoji, t. y. teiktinesnė, forma fiksuota *Kuršas* (LLKŽ₁ 743; LLKŽ₂ 803; plg. lietuvių–latvių žodyne *Kuršas, Kuržemė* LLV₃ 602 arba abėcėlės tvarka be jokių tarpusavio sąsajų *Kuršas* LLV₂ 850 ir *Kuržemė* LLV₂ 851). „Regiono pavadinimas padarytas iš etnonimo *kurši* (senesnė forma *kursi*) arba *kūri*, kuris pirmą kartą šaltiniuose paminėtas jau 9-ame a. <...>“ [Novada nuosaukums darināts no etnonīma *kurši* (senākā forma *kursi*) jeb *kūri*, kas pirmo reizi rakstos minēts jau 9. gs.], o etnonimo pagrindas – vietovardis *Kursa* (B a l o d ė, B u š s 2015, 26). Į tai, kad toks pavadinimas vartojamas ir Latvijoje, rašydamas apie latvių kalbą yra atkreipęs dėmesį ir lietuvių kalbininkas Jonas Kabelka: „<...> Kuršių ir vakarinių lyvių gyventa sritis dabar vadinama la. *Kurzeme*, arba *Kursa* (labai retai), lie. *Kuržemė*, arba *Kuršas* <...>“ (K a b e l k a 1987, 8). Atkreiptinas dėmesys ir į kalbamojo vietovardžio giminių skirtumus – latvių kalba tai moteriškosios giminės, o lietuvių – vyriškosios giminės daiktavardis.

⁵ Tam tikri tiek latvių kalbos, tiek kitų užsienio kalbų tikrinių žodžių vartosenos pokyčiai įteisinti Valstybinės lietuvių kalbos komisijos 2016 metų rekomendacijose dėl jų gramatinimo (VLKK 2016). Tačiau straipsnyje į šias rekomendacijas neatsižvelgiama, nes jos liečia pirmiausia autentiškas, t. y. nesulietuvinintas, formas, be to, kai kurie pavyzdžiai yra senesnio laikotarpio.

Vietovardžių formų įvairovė atsispindi spaudoje ir turistams skirtuose leidiniuose: *Kuršas – legenda ar tikrovė* PKL 2002, 4; *Nuostabi jūros pakrantė Kurše (Latvija) sovietmečiu buvo ypatingai saugoma SSRS vakarinė siena <...> Todėl dabar Kuršo pajūryje daug kur išlikusi civilizacijos nepaliesta gamta* KP 2019/ 187, 57; *Per Kuršo uostus (ypač Liepoją) buvo eksportuojami Žemaitijos žemės ūkio gaminiai. 1795 m. Kuršas buvo prijungtas prie Rusijos* IT. Kalbama apie *Kuršo kunigaikštystę (hercogystę): Livonijos ordino valdytos Kuršo žemės 1561–1795 m. priklausė Kuršo kunigaikštystei* IT; *Kuldyga labiausiai klestėjo XVI–XVII amžiuje, kurį laiką ji buvo Kuršo hercogystės sostinė, Kuršo hercogo Jakobo Ketlerio (1641–1682) rezidencija* PK (taip pat vadinamas ir jos valdytojas – 17–18 a. *Kuršo hercogo rūmuose Jelgavoje veikė orkestras <...>* VLE). Matyti, kad į tekstus apie Latviją lietuvių kalba perkeliamas Lietuvos istorinės realijos pavadinimas *kunigaikštystė* (plg. latvių *Kurzemes hercogiste, Kurzemes hercogs*) (plačiau apie tai, kaip Lietuvos realijos pavadinimas *kunigaikštystė* vartojamas latvių kalba, žr. K v a š i t e 2018a).

Ribą tarp regiono pavadinimų *Kuržemė* ir *Kuršas* nubrėžti sunku, abu jie yra taisyklingi, bet, išnagrinėjus įvairius tekstus, galima daryti prielaidą, kad bandoma skirti šiuolaikinę ir istorinę pavadinimų vartoseną. Toks pasirinkimas kai kuriuose lietuvių vietovardžių žodynuose pateisinamas sutrumpinimo *ist.* vartojimu arba tam tikru vertinimu: „*Kuršas* ist. ir etn. Latvijos sr. į vakarus ir į pietvakarius nuo Rygos įlankos (lat. *Kurzeme*)“ (VKŽ 1994, 91), „*Kuršas* latviškai *Kurzeme*, istorinė sritis. Pagrindinis variantas, šalutinis – *Kuržemė*“ (VŽ₂). Forma *Kuršas – Kurzeme*, taip pat sudėtinis pavadinimas su šiuo tikriniu žodžiu *Kurzemes pussala – Kuršo pusiasalis* įtrauktas į naujausią onomastikos žodyną (PVE 2006). Tačiau turistams skirtuose leidiniuose ar spaudoje kartais pastebėta ir kitokios (netaisyklingos) kalbamojo vietovardžio vartosenos atvejų: *Kuržemė* (galūnė lietuviška, o sudurtinis kamienas – latviškas) vieno iš bukletų pavadinime ir enciklopedijoje (*Kuržemės vietovėje⁶ rasta atvežtinių gintaro ir metalo dirbinių <...>* VLE), taip pat keista forma *Kuršžemė* (Ventspilio amatų namų bukletas), kurios pirmajame dėmenyje išlaikyta etnonimo *kurši* šaknis. Tiek vieną, tiek kitą galima būtų vertinti ir kaip korektūros klaidas, ir kaip sąmoningą pasirinkimą vartoti būtent tokias formas.

Latgale. Rytų Latvijos regionui, kai kuriuose šaltiniuose vadinamam baltų sritimi, pavadinti lietuvių kalba tradiciškai vartojamas vietovardis su galūne *-a* – „*Latgala* ist. baltų sr. Latvijos teritorijoje į šiaurę nuo Dauguvos (lat. *Latgale*)“ (VKŽ 1994, 95), „*Latgala* (Latgale) ist. sr. ir žemė Latvijoje“ (PVE 2006, 237), „*Latgala* latviškai *Latgale*. Istorinė sritis“ (VŽ₂). Vis dėlto dvikalbiuose žodynuose konstatuotos dvi galūnėmis besiskiriančios formos (antroji – su sulietuvinta galūne *-ė*): *Latgala* LLKŽ₂ 803, *Latgalė* LLV₂ 851, *Latgala*, *Latgalė* LLV₃ 602.

Tekstuose dažniausiai paplitusi tradicinė forma: *Latgala – žydrųjų ežerų kraštas. Taip Latgala vadinama Latvijoje <...>* PKL 2002, 14; *Siūlome pažinti*

⁶ Tikėtina, dar vienas žodžio *regionas* atitikmuo.

Baltijos ežerų kraštą – L a t g a l a Latvijoje ir Rytų Aukštaitiją Lietuvoje TSD. Tačiau rasta ir kitos formos vartosenos atvejų, pavyzdžiui, *Anot B. Paševicos, Rėzeknės* [= Rėzeknės]⁷ *krašte nedarbo lygis viršijo 30 procentų, L a t g a l ē j e* – 20 ŠK 2009 12 09; *D i e n v i d l a t g a l ē s regionas* [= Pietų Latgalės / Latgalos] ŠK 2014 06 25 (pastarasis perteiktas tik iš dalies – likusi neišversta dūrinio pirmojo dėmens šaknis). Simboliniuose pavadinimuose, kaip to reikalauja taisyklės, išlaikoma latviška vietovardžio forma: *Čempionato bronzos medalius iškovojo pirmenybių debutantė Daugpilio „L a t g a l e“ ekipa* LR 2006 03 22.

Sēlija. Kalbamojo Latvijos regiono pavadinimas lietuvių kalba perteikiamas tradiciniu vietovardžiu *Sēla*. Toks yra ir Lietuvoje išskiriamos teritorijos, kurioje gyvena senųjų baltų gentis – sėliai, pavadinimas: „*Sēla (Sēlija)* ist. sr. Latvijoje“ (PVE 2006, 381). Lietuvių–latvių kalbų žodyne pasinaudota Lietuvoje paplitusia nuostata regionui pavadinti vartoti etnonimo (tautovardžio) daugiskaitą (plačiau žr. skyrių apie Lietuvos regionų pavadinimus): *Sēla, Sēliai* dsk. (LLV₃ 602). Išnagrinėtuose tekstuose dominuoja taisyklingas atitikmuo: *XIV–XVI a. buvusios S ē l o s pietinė dalis įėjo į LDK, o šiaurinę valdė Livonijos ordinas IT; Iki XIII a. pradžios čia [ant Sēlpilio piliakalnio] buvo senosios S ē l o s valdininkų pilis ir sėlių politinis ir ekonominis centras* KP 2019/ 188, 46. Vis dėlto rastas šaltinis, kuriame vartojama latviška forma, tik sulietuvinus vietovardžio šaknį – *Sēlija* (plg. trikalbio lankstinuko pavadinimas *Tourism in Sēlija. Tūrisms Sēlijā. Turizmas S ē l i j o j e*). Simboliniuose pavadinimuose pavadinimą originalo kalba vartoti būtina, tik kalbamuojų atveju trūksta latviško diakritinio ženklo: *Pats pirmasis jos [sodybos šeimininkės] [kavos] receptas dabar vadinasi „S e l i j a s“* [= „Sēlijas“] *ir yra priskirtas Latvijos kulinariniam paveldui* KP 2019/ 188, 49. Tačiau pastebėta, kad latviškas regiono pavadinimas būna perkeliamas į Lietuvos kontekstą, pavyzdžiui, Biržuose esančio muziejaus simbolinis pavadinimas „*Sēla*“ latvių tekste pakeistas latviškuoju atitikmeniu: *Baltā, greznā ēka* [Biržu pils] *ar sarkano jumtu parka vidū ir uzbūvēta gandrīz pilnīgi no jauna, un tās 25 zālēs izvietots muzejs „S ē l i j a“* ABL 2008, 12.

Nagrinėjant kalbamojo regiono pavadinimą atkreiptas dėmesys į tai, kad esama sąsajų su kitu šios teritorijos pavadinimu: *Sēlija – Sēla*, dar žr. *Augšzeme* (LLKŽ₂ 803), o *Augšzeme, Augškurzeme – Aukšzēmē* (LLKŽ₂ 802) (plg. *Žemē, kur anksčiau gyveno sēliai, dabar vadinama A u k š ž e m e* [= Augšzēmē] (*la. Augšzeme, Augškurzeme*) L 1995, 76). Matyti, kad nepakeistas išlikęs dūrinio antrasis dėmuo, kaip turėtų būti daroma tradiciniuose vietovardžiuose (apie *-žemē* žr. vietovardžio *Kurzeme* aprašymą (B a l u o d ē, G a r š v a 1985, 66)), o be reikalo pakeista dūrinio pirmojo dėmens priebalsė *g* (žr. taip pat atsakymą į konsultaciją (VLKK)). Tai netiksliai daroma ir kituose tekstuose: *Sėlių sodyba* (Sėļu sēta) *priklauso Jėkabpilio istorijos muziejaus Gamtos skyriui. Ekspoziciją sudaro septyni XIX a. A u g š z e m ē s* [= Augšzēmēs] *kaimo statiniai, išdėstyti sėliška tradicija – gyvenamasis namas, grūdų klėtis, mažoji klėtis, jauja, kalvė, vėjo malūnas ir pirtis <...>* KP 2019/ 188, 47.

⁷ Netaisyklingai perteikti tikriniai žodžiai, net jeigu tai nėra straipsnyje nagrinėjami pavadinimai, cituotuose sakiniuose taisomi.

Vidzeme. Šiaurės Latvijos regiono pavadinimas – dar vienas latvių kalbos dūrinys su antruoju komponentu *-zeme* (plg. *Augšzeme*, *Kurzeme*). Pagal anksčiau aptartą perteikimo dėsnį jis lietuvinamas – kalbamasis dėmuo tradiciškai keičiamas lietuvių atitikmeniu *žemė*. Tokia forma fiksuota įvairiuose lietuvių vietovardžių žodynuose: *Vidžemė* „ist. ir etn. Latvijos sr. Dauguvos dš. krante (lat. *Vidzeme*)“ (*VKŽ* 1994, 204), „*Vidžemė* (Vidzeme) g-tė, ist. ir etn. sr. Latvijoje“ (*PVE* 2006, 471), taip pat beveik visuose dvikalbiuose žodynuose (plg. *LLKŽ*₁ 757; *LLKŽ*₂ 804; *LLV*₃ 602).

Panašiai daroma ir tekstuose, pavyzdžiui, *V i d ž e m ė – kalnai ir kloniai* PKL 2002, 15; *V i d ž e m ė – istorinis-kultūrinis Latvijos regionas, įteisintas kaip vienas keturių šalies etninių regionų* V. Vis dėlto pastaruoju metu pastebima tendencija nelietuvinti kamieno (žr. ir anksčiau aptartus pavadinimo *Kuržemė* vartosenos atvejus): *Lietuviškos mokyklos įkūrimą palaikė Rygos miesto ir V i d ž e m ė s r a j o n o*⁸ mokyklų valdybos RLVM 2011, 12.

Zemgale. Pietų Latvijos pavadinimas *Zemgale* lietuviškai dažniausiai perteikiamas *Žiemgala* (*LLV*₃ 602; *VKŽ* 1994, 218; *VŽ*₂), tačiau dvikalbiuose žodynuose rasta ir kitokių kalbamojo vietovardžio formų lietuvių kalba: *Žemgalė* (*LLV*₂), *Žiemgala*, *Žemgala* (*LLKŽ*₂ 804).

Tokia perteikimo formų įvairovė galėtų būti siejama su paties vietovardžio kilmė. Kaip teigia Ojars Bušas (*Ojārs Bušs*), „glaudžiausias ryšys yra tarp žodžių *Zemgale* ir *ziema* ‘žiema’. Čia reikia atsižvelgti, kad *ie* žodyje *ziema* yra susidaręs iš senesniojo *ei* (kaip tai rodo, pavyzdžiui, senovės graikų *heima* ‘žiema, šaltis’), ir žodis *Zemgale*, t. y. *zemgaļi* ‘žiemgaliai’, yra kilęs iš šios senesnės formos <...>. Dažniausiai manoma, kad šaknis *ziem-* čia iš tikrųjų reiškė *ziemeļi* ‘šiaurė’ ir toks pavadinimas atsirado dėl to, kad žiemgaliai gyvenę į šiaurę nuo kitų senųjų baltų genčių. Tačiau galimas ir kitoks aiškinimas, kuris žiemgalių vardą pirmiausia sieja su vienos iš upių Lietuvoje pavadinimu, prasidedančiu *Žeim-* (taigi žiemgaliai būtų šios upės pakrančių gyventojai). O upės pavadinimas galėtų būti kilęs iš senesnio, rekonstruojamo lietuvių kalbos žodžio **žeima*, kalbamajame regione galėjusio reikšti ir ‘šaltis’“ [Visciešākais sakars pastāv starp vārdiem *Zemgale* un *ziema*. Te jāņem vērā, ka *-ie-* vārdā *ziema* veidojies no senākā *-ei-* (kā to rāda, piemēram, sengrieķu *heima* ‘ziema; aukstums’), un vārds *Zemgale* respektīvi *zemgaļi* ir radies no šīs senākās formas. <...> Parasti uzskata, ka sakne *ziem-* te patiesībā nozīmējusi *ziemeļi* un šāds nosaukums radies tāpēc, ka *zemgaļi* dzīvojuši uz *ziemeļiem* no pārējām seno baltu ciltīm. Taču iespējams arī citāds skaidrojums, kas *zemgaļu* vārdu vispirms saista ar kādu no upes nosaukumiem Lietuvā, kas sākas ar *Žeim-* (*zemgaļi* tāpat būtu šīs upes krastu iedzīvotāji). Upes vārds savukārt varētu būt cēlies no senāka, rekonstruējama lietuviešu valodas vārda **žeima*, kas varbūt attiecīgā novadā nozīmējis arī ‘aukstums’] (B u š s 2003, 30). Kadangi „žiemgaliai kadaise gyvenę šiauriau nei kitos baltų tautos, šį pavadinimą ‘žimos arba šiaurės galas’

⁸ Šiuo atveju žodžio *rajonas* pasirinkimas nėra susijęs su anksčiau aptartais žodžio *novads* atitikmenimis, nes kalbama apie Rygos miesto administracinį vienetą.

galima istoriškai paaiškinti“ [zemgaļi savulaik dzīvojuši uz ziemeļiem no citām baltu tautām, šo nosaukumu ‘ziemas jeb ziemeļu gals’ var vēsturiski izskaidrot], toks vietovardžio kilmės aiškinimas labai tikėtinas, nors galima ir etnonimo sąsaja su abiejų šalių pasienio upės vardu *Žeimė* ir kt. upių pavadinimais (B a l o d e, B u š s 2015, 36–37).

Spaudoje ir turistams skirtuose leidiniuose lietuvių kalba dominuoja tradicinis regiono pavadinimas: *Ž i e m g a l a – lietuviškiausias Latvijos kraštas* PKL 2002, 12; *Jau nuo 9 šimtmečio Ž i e m g a l a minima skandinavų sagose ir runose* BK 43; [Tērvetēs] *Gamtos parko pasakų pasaulis patenka į Ž i e m g a l o s lankomiausių objektų trejetuką* KM 2007/8, 30. Tačiau šaltiniuose rasta ir vietovardžio forma *Žemgala*: *Algimantas Vakarinas, vidaus reikalų ministro pavaduotojas, Šiaulių regiono ryšius su Latvijos Ž e m g a l o s regionu pateikė kaip gerą bendradarbiavimo pavyzdį* ŠK 2008 01 18. Pastebėtas ir lietuvių tradiciją atitinkantis (apie tai plačiau žr. Lietuvos regionų pavadinimų skyrių), tačiau nedažnas Latvijos kontekste etnonimo daugiskaitos vartojimo atvejis (plg. *Sėliai*): *Ž i e m g a l i u o s e 13 šimtmetyje visada buvo koks nors reikšmingas asmuo, vienijęs visą žiemgalių apgyvendintą teritoriją* BK 42. Tokiam pasirinkimui įtakos galėjo turėti tai, kad Žiemgalos regionas yra ir Latvijos, ir Lietuvos teritorijoje (plg. „*Žiemgala* (Ziemgale⁹) ist. sr. Latvijoje ir Lietuvoje“ (PVE 2006, 496)).

Vietoj apibendrinimo, kaip perteikiami ir vartojami Latvijos regionų pavadinimai, pasirinkta citata iš enciklopedijos straipsnio *latviai*, kuriame rasti beveik visi išnagrinėtieji vietovardžiai: *Etn. ypatybėmis skiriasi ↑K u r š o, ↑Ž i e m g a l o s, ↑V i d ž e m ė s, ↑L a t g a l o s ir ↑A u g š z e m ė s [= Augšžemės] gyventojai* VLE (kaip matyti iš nuorodų, visi šie vietovardžiai įtraukti į enciklopediją kaip savarankiški straipsniai). Ne visi jie atitinka tyrimo metu išaiškintas nuostatas – taip atskleidžiama įvairovė bei kai kurių tradicijų atsisakymas.

3. Lietuvos regionų pavadinimai latvių kalba

Lietuvos teritorija, panašiai kaip Latvijos, tradiciškai skirstoma į keturis regionus, vadinamus *Aukštaitija, Dzūkija, Suvalkija* ir *Žemaitija*. Tačiau pagal 2003 m. Etninės kultūros globos tarybos patvirtintas rekomendacijas, nustačiusias etninės tradicijos paplitimo ribas (EKG^T), įtvirtintas penktas regionas – *Mažoji Lietuva* (nors ir iki tol jis dažnai būdavo išskiriamas kaip priešprieša Didžiajai Lietuvai). Toks šiuolaikinis regionų skyrimo pakeitimas aprašytas bei argumentuotas ir latvių šaltiniuose: *Līdzās četriem “īstajiem” etnogrāfiskajiem novadiem Ž e m a i t i j a i, A u k š t a i t i j a i, D z ū k i j a i un S u v a l k i j a i, arī Lietuvai piederušā M a z ā s L i e t u v a s teritorija mūsdienās veido atsevišķu etnogrāfisko novadu, kas ļoti atšķiras no pārējās Lietuvas. Citāda ir ne tikai šī novada vēsture, bet arī arhitektūras, saimnieciskās un garīgās kultūras attīstība* CLK 4. Kaip matyti iš pateiktos citatos, Lietuvos regionų pavadinimų perteikimas latvių kalba dažniausiai

⁹ Pastarajame žodyne netaisyklinga vietovardžio forma latvių kalba *Ziemgale* (gali būti tiesiog korektūros klaida).

nekelia sunkumų vien dėl to, kad juose nėra raidžių su specifiniais, tiksliau – baltų kalbas skiriančiais, diakritiniais ženklais. Vis dėlto tam tikro perteikimo bei vartosenos savitumo esama.

Aukštaitija. Iš visų Lietuvos regionų pavadinimų šį pavadinimą perteikti latvių kalba esti sunkiausia – tai atskleidžia dvikalbiai žodynai, į kuriuos įtrauktos formos *Aukštaitija* (LLV₂ 843¹⁰; LLV₃ 598) ir *Augštaitija* (LLKŽ₁ 732; LLKŽ₂ 804). Aki-vaizdu, kad tokiam pakeitimui įtakos yra turėjęs pavadinimų pagrindą sudarančių tos pačios reikšmės būdvardžių šaknies priebalsių skirtumas (plg. lietuvių *aukštas* ir latvių *augsts*), galėjo paveikti ir latvių kalbos bendriniai žodžiai (paronimai) – būdvardžiai *augsts* ‘aukštas’ ir *auksts* ‘šaltas’. Vis dėlto kituose vietovardžiuose su panašia šaknimi tuose pačiuose šaltiniuose priebalsių keitimo nepastebėta (*Aukštadvare* mst. *Aukštadvaris* (LLV₃ 598; LLKŽ₂ 804); *Aukštadvares pilskalns* (LPE 1, 1981, 507–508)).

Tekstuose kalbamojo vietovardžio formų įvairovė taip pat yra: *A u g š t a i t i j a* (Aukštaitija) – *vėsturiski ģeogr. un etnogr. novads Lietuvas A daļā. Vēst. avotos Δ nos. minēts no 14. gs. sāk. <...>* LPE 1, 1981, 497; *Tavas skaistākās dienas Latgalē un A u k š t a i t i j ā* TSD; *A u k š t a i t i j ā ietilpst Viduslietuvas zemiene un A u k š t a i t i j a s augstiene ar Utenu centrā*>NNL 2009, 29; *Mēs, lietuvieši, lepojames arī ar Dzūkijas un A u k š t a i t i j a s daudzajiem ezeriem <...>* ABL 2008, 3; *Mēs piedāvājam iepazīt Baltijas Ezeru Zemi – Latgali Latvijā un R y t u A u k š t a i t i j u* [= Austrumaukštaitiju] *Lietuvā* TSD¹¹.

Kelionių aprašymuose (turistams skirtuose leidiniuose) ne tik pristatomas regionas, bet ir apibūdinami jo gyventojai, kartais dar pateikiamos paralelės su Latvijos gyvenimo realijomis (taip bus daroma su visais Lietuvos regionais; apie tai žr. toliau): *A u k š t a i t i j a s nosaukums cēlies no vārda “augsts”. Ja pieņemsim, ka Lietuvā patiešām ir kalni, tad tie atrodas tieši šā novada austrumos. Iespējams, reljefs ir ietekmējis novada ļaužu mentalitāti un uzvedību, jo pārējie lietuvieši ir pārliecināti, ka a u k š t a i t i s, lecot ar izpletni pat pirmoreiz mūžā, domā nevis par to, kā pareizi piezemēties, bet par to, vai visas ciemata meitenes redz, cik lieliski viņš izskatās!* AKL 2003, 16; *Ja jums rokās ir Latvijas un Lietuvas karte, tad varat redzēt, ka Latgales un A u k š t a i t i j a s ezeri ir viena un tā paša aizlaikos kūstoša ledāja “darbs”* AKL 2003, 16; *A u k š t a i t i j u, tāpat kā Latgali, sauc par Zilo ezeru zemi* TEZ 2011, 61. Išnagrinėjus pavyzdžius, galima teigti, kad naujesniuose šaltiniuose dominuoja taisyklingai perteikta regiono pavadinimo forma.

¹⁰ Kaip šaltinio kalbos formos pateikiamos dvi – lietuvių kalbos tradiciją atitinkanti etnonimo daugiskaita *Aukštaičiai* ir priesagos *-ija* vedinys *Aukštaitija*. Pastarasis kaip pagrindinis fiksuotas vietovardžių žodyne (*Aukštaičiai* – šalutinis VŽ₂). Nors lietuvių kalboje visų regionų pavadinimai turi po du variantus, latvių–lietuvių kalbų žodynuose sinonimai (pirma – šalutinė forma) atsiranda prie pavadinimų *Aukštaitija* (LLKŽ₁ 732) ir *Žemaitija* (LLKŽ₂ 758) (kitų Lietuvos regionų pavadinimų šio žodyno geografinių pavadinimų priede nėra).

¹¹ Sakinyje ne tik netaisyklingas regiono pavadinimas *Rytų Aukštaitija*, t. y. neišverstas sudėtinio pavadinimo pirmasis dėmuo (be to, parašytas netaisyklingai lietuviškai), bet ir didžiosios raidės junginyje *Baltijas ezeru zeme*.

Dzūkija. Kadangi kalbamojo Lietuvos regiono pavadinime nėra lietuvių ir latvių kalbas skiriančių diakritinių ženklų, jį lengva perteikti latviškai. Dėl to jis įtrauktas tik į kai kuriuos dvikalbius žodynus (tačiau su nuorodomis): *Dzūkija* reg. (LLKŽ₂ 805) ir *Dzūkija* novads (LLV₃ 598) (plg. lietuvių vietovardžių žodyne fiksuoti du variantai – pagrindinis *Dzūkija* ir šalutinis *Dzūkai* VŽ₂).

Tekstuose greta kalbamojo vietovardžio pasitaiko ir kitokių šio regiono pavadinimų paminėjimo (*Dainava, Pietų Lietuva*), gyventojų gyvenimo būdo ir asmeninių savybių apibūdinimo ar paralelių su Latvijos paieskomis: *Švenčoņi ir rajona centrs, kas atrodas uz Aukštaitijas un Dzūkijas robežas...* CLK 2010, 51; *Mēs, lietuvieši, lepojāties arī ar Dzūkijas un Aukštaitijas daudzajiem ezeriem...* ABL 2008, 3; *Dzūkija ir patiesi interesants reģions, kas ieintrigē ar savām tradīcijām* AKL 2003, 18; *Gaišu silu un smilšainu pauguru, senu tradīciju un dziesmu zeme. Reizumis to tā arī sauc – par Dainavu. Dzūkai, tāpat kā latgaļi, tiek uzskatīti par nabadzīgiem materiālā ziņā, bet ir sirsnīgi, iejūtīgi, draudzīgi un dzīvespriecīgi ļaudis. Viņi literārās valodas mīksto “d” un “t” vietā izrunā “dz” un “c” – Dievas, diena, ciltas (Dievas, diena, tiltas) – no tā arī cēlies novada nosaukums* AKL 2003, 18; *Ikvienu cilvēku, kuram nav vienaldzīgs dabas skaistums, var savaldzināt atpūta brīvā dabā – pie skaistajiem Dienvidlīetuvas ezeriem un gleznainajos mežos, kuri vasarā ir sēņotāju un ogotāju pilni* AKL 2003, 18.

Mažoji Lietuva. Kalbamojo Lietuvos regiono pavadinimas latvių kalba dažniausiai perteikiamas sudėtinio vietovardžio su įvardžiuotiniu būdvardžiu išreikštu pažyminiu – *Mazā Lietuva*. Dvikalbiuose žodynuose šio pavadinimo nerasta, o įvairios paskirties tekstuose toks pavadinimas dažnas: *Rakstītā lit. paralēli veidojās Lietuvas lielkņazistē un Mazajā Lietuvā (toreizējās Austrumprūsijas Z daļā)* LPE 6, 1985, 164; *Klaipēdas rajons no etniskā viedokļa ir īpašs: to gandrīz uz pusēm sadala divu Lietuvas etnisko grupu vēsturiskais un kultūras mantojums – Mazās Lietuvas Austrumprūsijas lietuviešu un Lielās Lietuvas žemaišu* KR 2; *Šeit [Drevernā] vēl arī baudīsiet Mazās Lietuvas vafeles un kafiju* KR 16. *Ziemeļos tā [Žemaitija] robežojas ar Latviju, austrumos – ar Lietuvas Aukštaitijas novadu, dienvidos un dienvidrietumos kādreiz atradās robeža ar Mazo Lietuvu* CLK 2010, 26.

Nors ir latvių kalboje esama atvejų, kai būdvardis eina šalutiniu sudėtinio pavadinimo dėmeniu (pavyzdžiui, upės pavadinimas *Mazā Jugla* (LLKŽ₁ 746)), tačiau pagal analogiją su kitais tokios sandaros pavadinimais latvių kalba regiono pavadinimas galėtų būti dūrinys *Mazlietuva* (plg. pavadinimus su būdvardžiais *Mažoji Azija – Mazāzija, Didžioji Britanija – Lielbritānija* ir pan.), tik kol kas tokios tendencijos nepastebėta (nėra nusistovėjusi tradicija). Reikia pasakyti, kad panašiai būna ir su kitais sudėtiniais teritorijas pavadinančiais vietovardžiais – kartais jie perteikiami panašesniu į originalo formą sudėtinio pavadinimo vietoj latvių kalbai būdingo dūrinio (apie vienos tokios teritorijos – Šiaurės Lietuvos – pavadinimo perteikimą plačiau žr. Kvašytė 2012, 142–143).

Suvalkija. Nesudėtinga perteikti ir kalbamojo regiono pavadinimą, todėl ne į visus dvikalbius žodynus jis įtrauktas (*Suvalkija* novads *LLV*₃ 600). Tačiau lietuvių vietovardžių žodyne fiksuoti du regiono pavadinimo variantai – pagrindinis *Suvalkija* ir šalutinis *Sūduva* (*VŽ*₂), o latvių–lietuvių žodyne kaip sinonimai pateikti vietovardžiai *Suvalkija* ir *Užnemunė* (*LLKŽ*₂ 807). Kita vertus, enciklopedijoje vietovardis priskiriamas tam tikrai Lenkijos teritorijai pavadinti: „*Suvalkija – Suvalkijà* (Suwalszczyzna), Lenkijos šiaurės rytų dalies lietuviškas pavadinimas“ (*VLE*). O enciklopedijos straipsnyje *Užnemunė* kalbamas Lietuvos regionas ir jo pavaldumo bei su tuo susiję pavadinimų pokyčiai aprašomi išsamiai: „Lietuvos dalis Nemuno kairiajame krante. Šiaurės vakaruose gyvena suvalkiečiai (užnemuniečiai), pietų rytuose – vakarų dzūkai. Iki 20 a. vidurio Užnemune vadinta Sūduva, jos gyventojai – sūduviai. <...> Užnemunės dalis palei Prūsijos sieną vadinta Paprūse, o ruožas maždaug tarp Nemuno ir Virbalio – Užgirio kraštu, arba Žemaičių vyskupijos Užgirio dekanatu. <...> Po Abiejų Tautų Respublikos III padalijimo (1795) Užnemunė 1795–1807 buvo viena Prūsijos karalystės provincijų – Naujoji Rytų Prūsija. 1807–15 priklausė Varšuvos kunigaikštystei, 1815–1915 – Lenkijos karalystei. 1867–1915 Užnemunė įėjo į Suvalkų guberniją, dėl to 20 a. 1 pusėje ji dažniausiai buvo vadinama Suvalkija“ (*VLE*).

Tekstuose latvių kalba šio regiono pavadinimų įvairovė taip pat atsispindi (kartais papildoma ir pavadinimais lietuvių kalba): *S u v a l k i j a s novads ir unikāls ar savu skanīgo valodu* AKL 2003, 20; *Iepazīsti S ū d u v a s mežu un ezeru skaitumu, ceļojot pa Metēļu reģionālo parku* LA 37; *Apmēram 30 kilometrus uz dienvidiem no Kauņas Lietuvas likteņupe Nemuna aptuveni desmit kilometru attālumā izloka 60 kilometru garumā. Šo apvidu sauc par S ū d u v u* NNL 2009, 52; *Šī novada nosaukums valodniekiem joprojām ir mīkla. Kādreiz to sauca par U ž n e m u n i vai latviski – A i z n e m u n i, vai par S ū d a v u [= Sūduvu] saistībā ar kādas nelielas upītes vārdu* AKL 2003, 20. Vienam iš naujesnių kelionių aprašų latvių kalba rasta kiek kitokia – galima sakyti, okazinė, tačiau tiksliau lietuvių vietovardžio tarimą atspindinti forma – *Suvalkija* (dar tikslesnė forma būtų *Suvalķija*): <...> *ir vērts aplūkot S u v a l ķ i j u, kuru Lietuvai uzdāvināja tās godprātīgākie dēli. S u v a l ķ i j a ir slavena ar garšīgu kvasu un sātīgu maizi, jo šeit ir auglīgākās Lietuvas zemes* LST 2011, 50.

Žemaitija. Kalbamojo regiono pavadinimą lengva perteikti latvių kalba, vis dėlto jis įtrauktas į visus dvikalbius žodynus, o viename iš jų lietuvių kalba greta vedinio su priesaga *-ija* kaip teiktinesnis sinonimas pateikta etnonimo daugiskaita: *Žemaičiai, -ija* (žemaišu apdžīvotais novads) – *Žemaitija* (*LLV*₂ 860), *Žemaitija* novads (*LLV*₃ 601), *Žemaitija* reg. (*LLKŽ*₂ 808). Dabartinės kalbos požiūriu įdomus yra sinonimiškas pavadinimas *Lejas Lietava* (*LLV*₁ 1337) (kadangi žodyne nėra atskiro geografinių pavadinimų sąrašo, šis Lietuvos regiono pavadinimas įtrauktas į bendrą abėcėlę). Šiame sudėtiniam pavadinime (pažodžiui *Žemutinė Lietuva*) atsispindi 20 a. pradžioje gyvavęs šalies pavadinimas latvių kalba *Lietava*.

Vietovardžio vartosenos atvejų gausu įvairiuose latvių tekstuose: *Ž e m a i t i j a* (*Žemaitija*) – *vēsturiski geogr. un etnogr. novads Lietuvas R. daļā. No 1. gt.*

Δ dzīvoja *ž e m a i š i* (Δ centr. daļā), zemgaļi (ZA), kurši (Z un R), skalvi (DF), augštaiši [= aukštaiši] (A) LPE 10₁, 1987, 708; *Ž e m a i t i j a* ir viens no Lietuvas etnogrāfiskajiem reģioniem, tās teritorija apmēram 21 000 km² CLK 2010, 26; *Papile Ventas krastā ir viena no senākajām Ž e m a i t i j a s pilsētiņām, un tās krājumā ir daudz dabas un vēstures pieminekļu, kurus tā piedāvā ciemiņiem* ABL 2008, 20. Taču ir latvių kalba regionas pavadintas etnonimo daudgiskaita žemaiši ‘žemaičiai’, t. y. šalutinēs vietovardžio formas (VŽ₂) atitikmeniu: *Tagadējais Žemaitijas etnogrāfiskais reģions aptver apmēram pusi vēsturiskās Ž e m - a i š u teritorijas* CLK 2010, 26. Kai kuriuose šaltiniuose plačiau atskleidzamas Žemaitijos ar jos gyventojų savitumas, ieškoma panašumu su Latvija ir latviskais (aprašuose vartojamas tiek regiono pavadinimas, tiek etnonimas): *ž e m a i š i* (žemaičiai) – etnogr. grupa Lietuvas R daļā. 13.–14. gs. varonīgi cīnījās pret Vācu ordeņa agresiju. 15. gs. sāk. pēc Grunvaldes (Žalgiras) kaujas (1410) *Ž e m a i t i j a iekļāvās Lietuvas lielkņazistē. Δ atšķiras no pārējiem lietuviešiem ar trad. īpatnībām valodā, materiālajā kult., paražās, tautas daiļradē* LPE 10₁, 1987, 708; *Ž e m a i š i godā savu valodu, kas no lietuviešu literārās valodas atšķiras tik stipri, ka ž e m a i š u s kurš katrs lietuvietis nevar saprast. Valodnieki to sauc par ž e m a i š u dialektu, bet ž e m a i š i paši – par valodu. Un taisnība vien viņiem ir – jo valoda ir katras tautas dvēsele. Arī ž e m a i š u valoda ir tāda – lēna un pamatīga, tajā nav steigas un nemiera. Un tikai likteņa lemtas nejaušības dēļ ž e m a i š u valoda nekļuva par lietuviešu literārās valodas pamatu. Ž e m a i š u valodā ir daudz tādu vārdu, kas mums, latviešiem, saprotami pat labāk nekā lietuviešiem. Tāpēc lietuvieši, kas nav ž e m a i š i, bieži vien saka, ka ž e m a i š i jau tādi puslatvieši vien esot – lēni, drūmi, pamatīgi* CLK 2010, 26; *Kultūrvēsturiski bagāts Lietuvas novads, atrodas valsts ziemeļrietumos. Pārējo novadu iedzīvotāji ž e m a i š u s parasti raksturo kā sevišķi spītīgus, padrūmus, lēnīgus, toties godīgus un drošsirdīgus cilvēkus. Ž e m a i š i par sevi tā arī saka – “Kas bus, kas nebus, bet ž e m a i t i s nepražus!” (Lai notiek kas notikdams, bet ž e m a i t i s nepazudīs!). Vai tas neatgādina kurzemnieka portretu? Šīs īpašības nav svešas arī lāčiem – varbūt tāpēc ž e m a i š i to ielikuši sava novada ģerbonī. Īpaša un citu dialektu runātājiem gandrīz nesaprotama ir ž e m a i š u valoda, bagāta ar izmirušās kuršu valodas formām, turklāt ž e m a i š i, līdzīgi latviešiem, runājot uzsvāru liek uz pirmās zilbes* AKL 2003, 21. Spaužot rāstus ir simbolinio pavadinimo pavartojimo atvejis, taču trumpo žēnute netris kartus pakartota forma, kurā sunku īsivaizduoti, o dar sunkiau paaiškinti: <...> ievērojamu asfaltbetona pasūtījumu saņēmis Lietuvas ceļu būves uzņēmums *Z e m a i t i o s K e l i o* [= Žemaitijos keliai] N 25.08.2008., 6.

Išvados

Išnagrinējus Lietuvas ir Latvijas teritorijā skirtingais pagrindais išskiriamų regionų (po penkis kiekvienoje šalyje) pavadinimus, išaiškinti tam tikri jų perteikimo ir vartosenos panašumai ir skirtumai. Be to, pastebėta, kad lietuvių kalba sunku

perteikti latvių kalbos žodį *novads*, kuris vartojamas tiek kaip skolinio *regions* sinonimas, tiek administracinio skirstymo vienetui pavadinti (kalbamąja reikšme tiktų lietuviškas ekvivalentas *nuovadas*).

Lietuvių kalbos šaltiniai parodė, kad sistemiškai (ir sinchroniškai) vertinant pirmenybė būtų teikiama Latvijos regiono pavadinimo *Kurzeme* atitikmeniui lietuvių kalba *Kuržemė*, kuris turi tam tikrą vartosenos tradiciją (plg. žodynai) ir išsiskiria didesniu panašumu į originalą. Vis dėlto pastaruoju metu matyti vietovardžio *Kuršas* populiarėjimas tiek istoriniame, tiek šiuolaikiniame kontekste (tokią tendenciją paremia enciklopedija ir pasaulio vietovardžių žodynas). Kaip tradicinį ir paplitusį galima vertinti vietovardžio *Vidzeme* atitikmenį *Vidžemė*. Nėra pagrindo atsisakyti tradicinės formos *Latgala*, turinčios tvirtas vartosenos tradicijas lietuvių kalboje, kaip ir artimo lietuvių analogui pavadinimo *Sėla* vartojimo kalbant apie Latvijos teritoriją (tai laikytina tradiciniu vietovardžiu). Pietų Latvijos regiono *Zemgale* pavadinimas lietuviškai dažniausiai perteikiamas *Žiemgala*, vis dėlto retais atvejais pastebėta ir kitokių, ne visada tinkamų, vartosenos pavyzdžių.

Kaip matyti iš latvių šaltinių, Lietuvos regionų pavadinimų perteikimas ir vartoseną yra gerokai paprastesnė. Sudėtingiausias iš visų penkių regionų – Aukštaitija, Dzūkija, Mažoji Lietuva, Suvalkija, Žemaitija – pavadinimų yra pirmasis. Dėl pavadinimų pagrindą sudarančių tos pačios reikšmės būdvardžių šaknies priebalsių skirtumo (plg. lietuvių *aukštas* ir latvių *augsts*) rastos formos *Aukštaitija* ir *Augštaitija*, iš kurių taisyklinga yra į lietuvių panašesnė. Tiek pavadinimas *Dzūkija*, tiek *Žemaitija* kokių nors nuo lietuvių kalbos formų besiskiriančių variantų neturi, o pavadinimas *Suvalkija* viename iš šaltinių pavartotas su minkštąja latvių kalbos priebalse *Suvaļkija*. Galima sutikti, kad toks perteikimas tiksliau atspindi tarimą, tačiau kol kas jis neturi vartosenos tradicijos. O sudėtinis pavadinimas *Mažoji Lietuva* dažniausiai verčiamas pažodžiui *Mazā Lietuva*, nors pagal analogiją su kitais tokio pobūdžio vietų vardais galėtų būti perteikiamas *Mazlietuva*.

Regionų pavadinimų lyginimas parodė, kad Latvijos vietovardžių perteikimas lietuvių kalba, o Lietuvos – latvių kalba kinta ir žodynuose, tekstuose jų vartosenos įvairovė taip pat didelė.

Šaltiniai

- ABL* – *Apceļo Baltiju! Lietuva*. Kuršu Nērija. Žemaitija. Suvalkija. Dzūkija. Aukštaitija. „Lauku Avīzes“ tematiskā avīze 2008 / 5 (150).
AKL – *Apraugi kaimiņus lietuviešus!* 2003.
BK – *Baltų kelias* (projekto bukletas).
CLK – *Ceļojums Lietuvai krāsainībā. Vēstures dziļumi un šodienas lepnums*. „Lauku Avīzes“ tematiskā avīze 2010 / 5 (181).
IT – *Istorija tau*. Prieiga internete: <<http://istorijatau.lt/rubrikos/zodynas/>>.
KM – *Kelionių magija* (žurnalas).
KP – *Kelionės ir pramogos* (žurnalas).
KR – *Klaipėdas rajons – 4 ūdeņu novads* (bukletas).
L – Butkus Alvydas, *Latviai*, Kaunas: Aesti, 1995.

- LA – Lietuva. *Apbrauc! Velobraucienu maršruti*. 2011 (bukletas).
- LLKŽ₁ – Balkevičius Jonas, Kabelka Jonas, *Latvių–lietuvių kalbų žodynas*, Vilnius: Moks-
las, 1977.
- LLKŽ₂ – *Latvių–lietuvių kalbų žodynas*, Sud. A. Butkus, Kaunas: Aesti, 2003.
- LLV₁ – *Lietuviski-latviska vārdnīca*, Sast. J. Rīteris, Rīga: Autora izdevums, 1929.
- LLV₂ – Bojāte Apolonija, Subatnieks Valters, *Lietuviešu–latviešu vārdnīca*, Rīga: Latvijas
Valsts izdevniecība, 1964.
- LLV₃ – Balode Laimute, Balkevičs Jons, Bojāte Apolonija, Subatnieks Valters, *Lietuviešu–
latviešu vārdnīca*, Rīga: Zinātne, 1995.
- LPE – *Latvijas padomju enciklopēdija*, Red. Pēteris Jērāns. 10 sēj. Rīga: Galvenā enci-
klopēdiju redakcija, 1981–1988.
- LR – *Lietuvos rytas* (dienraštis).
- LST – Lietuva. *Saglabātas tradīcijas*. Ceļojumi pa kultūras objektiem. 2011 (bukletas).
- N – *Nedēļa* (žurnāls).
- NNL – *Nedēļas nogale Lietuvā*. Kuršu kāpas. Žemaitija. Nemunas loki. Viļņa. Aukštaitija.
„Lauku Avīzes“ tematiskā avīze 2009 / 5 (165).
- PK – *Prie Ventos – Latvijos Kuržemėje*. Prieiga internete: <[https://www.lzinios.lt/Prie-ka-
vos/prie-ventos-latvijos-kurzemeje/271031](https://www.lzinios.lt/Prie-ka-
vos/prie-ventos-latvijos-kurzemeje/271031)>.
- PKL – *Pažvelk į kaimynus latvius! Vadovas po Latviją*, Rīga: Idea Media, 2002.
- PVE – *Pasaulio vietovardžiai. Europa*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institu-
tas, 2006. Prieiga internete: <<http://pasaulio-vardai.vlkk.lt/europa/>>.
- RLVM – *Rygos lietuvių vidurinė mokykla 1991–2011* (jubilejui skirta mokyklos knyga).
- ŠK – *Šiaulių kraštas* (dienraštis).
- TEZ – *Trejas ezeru zemes*. Latvija, Baltkrievija, Lietuva. „Lauku Avīzes“ tematiskā avīze
2011 (195).
- TS – *Tourism in Sēlija. Tūrisms Sēlijā. Turizmas Sēlijoje* (lankstinukas).
- TSD – *Tavas skaistākās dienas Latgalē un Aukštaitijā. Jūsų geriausias poilsis Latgaloje ir
Aukštaitijoje*. 2007–2013 m. Latvijos ir Lietuvos bendradarbiavimo per sieną progra-
mos projekto leidinys.
- V – *Vikipedija* (internetinė enciklopedija). Prieiga internete: <<https://lt.wikipedia.org/>>.
- VAN – *Ventspilio amatų namai* (lankstinukas).
- VKŽ – *Vietovardžių kirčiavimo žodynas*. Sud. Marija Razmukaitė, Vytautas Vitkauskas.
Vilnius: Kultūra, 1994.
- VLE – *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Prieiga internete: <<https://www.vle.lt/>>.
- VŽ₁ – *Vietovardžių žodynas*, parengė Aldonas Pupkis (sud. ir vyr. red.), Marytė Razmukaitė
(sud.), Rita Miliūnaitė. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2002.
- VŽ₂ – *Vietovardžių žodynas*, Sud. Marytė Razmukaitė, Aldonas Pupkis. 2007. Prieiga inter-
nete: <<http://vietovardžiai.lki.lt/>>.

Literatūra

- B a l o d e, B u š s 2015 – Laimute Balode, Ojārs Bušs, *No Abavas līdz Zilupei*. Vietvārdu
cilmes īsā vārdnīca. Zin. red. Sanda Rapa. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 304 lpp.
- B a l u o d ē, G a r š v a 1985 – Laimutė Baluodė, Kazimieras Garšva, „Latvijos gyvena-
mųjų vietų vardų lietuviškieji atitikmenys“, *Kalbos kultūra* 49, 63–73.
- B u š s 2003 – Ojārs Bušs, „Zemgale“, *Personvārdi, vietvārdi un citi vārdi: izpētes
pakāpieni*, Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 30–31.

- EKGT – *Etninės kultūros globos taryba*. Prieiga internete: <http://www.old.ekgt.lt/www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show6b18.html?p_r=7039&p_d=95439&p_k=1>.
- ISV 2005 – *Ilustrėta svešvārdu vārdnīca*. Red. Indra Andersone. Rīga: Avots. 891 lpp.
- K a b e l k a 1987 – Jonas Kabelka, *Latvių kalba*, 2-asis pataisytas leidimas. Vilnius: Mokslas. 340 p.
- KK 2004 – „Dėl Valstybinės lietuvių kalbos komisijos prie Lietuvos Respublikos Seimo 1997 m. birželio 19 d. nutarimo nr. 60 ‘Dėl lietuvių kalbos rašybos ir skyrybos’ pakeitimo“, *Kalbos kultūra* 77, 169–170.
- K v a š i t e 2018b – Regīna Kvašite, „Par Kurzemi lietuviski: vietvārdu atveide“, *Scriptus Manet* 7, Liepāja: LiePA, 39.–55.
- K v a š i t e 2010 – Regīna Kvašite, „Par Latgali lietuviski: vietvārdu atveide“, *Via Latgalica* 3, Rēzekne: Rēzeknes Augstskola, 36.–50.
- K v a š i t e 2018a – Regīna Kvašite, „Par Lietuvu latviski: sabiedriskās dzīves reāliju nosaukumi“, *Valoda: nozīme un forma* 9. *Gramatika un pragmatika*, Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2018, 132.–151.
- K v a š i t e 2016 – Regīna Kvašite, „Par Vidzemi lietuviski: vietvārdu atveide“, *Sugasvārdi un īpašvārdi valodā un valodniecībā*. Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 143. dzimšanas dienas atceres starptautiskās zinātniskās konferences tēzes. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 22.–23. [elektronisks izdevums]. Pieejams: <http://www.lulavi.lv/media/upload/tiny/files/Endzelina_tezes_2016.pdf>.
- K v a š i t e 2008 – Regīna Kvašite, „Par Zemgali lietuviski: vietvārdu atveide“, *Raksti V. Starptautiskās zinātniskās konferences Zinātniskie lasījumi Ģ. Eliasa Jelgavas vēstures un mākslas muzejā* materiāli. Jelgava: Ģ. Eliasa Jelgavas vēstures un mākslas muzejs, 121.–130.
- K v a š i t e 2014 – Regīna Kvašite, „Par Ziemeļlietuvu latviski: vietvārdu atveide“. *Valoda – 2014. Valoda dažādu kultūru kontekstā*. Zinātnisko rakstu krājums XXIV. Daugavpils: Daugavpils Universitātes akadēmiskais apgāds „Saule“, 147.–159.
- K v a š y t ē 2012 – Regina Kvašytė, „Šiaurės Lietuvos vietovardžiai latvių tekstuose“, *Acta humanitarica universitatis Saulensis*. T. 14. *Regionas: laikas, erdvė, žmonės*. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla, 140–151.
- LKK – *Lietuvių kalbos komisijos nutarimai 1977–1998*, Sud. Regina Dobelienė, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1998. 204 p.
- LKŽ – *Lietuvių kalbos žodynas*. Prieiga internete: <www.lkz.lt>.
- SV – *Svešvārdu vārdnīca*, Red. Juris Baldunčiks, Rīga: Jumava, 1999. 879 lpp.
- TŽŽ – *Tarptautinių žodžių žodynas*, red. kol. Angelė Kaulakienė et al., Vilnius: Alma littera, 2013. 888 p.
- VLKK – *Konsultacija*. Prieiga internete: <<http://www.vlkk.lt/konsultacijos/12493-augszeme-aukszeme>> [žiūrėta 2019-12-20].
- VLKK 2016 – *Rekomendacija dėl autentiškų asmenvardžių gramatinimo*. Prieiga internete: <<http://www.vlkk.lt/vlkk-nutarimai/protokoliniai-nutarimai/rekomendacija-del-autentisku-asmenvardziu-gramatinimo>> [žiūrėta 2019-12-20].

Regina Kvašytė

Latvijos ir Lietuvos regionų pavadinimai antrąja baltų kalba

S a n t r a u k a

Pagrindinės sąvokos: *Latvija, Lietuva, tikriniai žodžiai, vietovardžiai, regionų pavadinimai, perteikimas lietuvių kalba, perteikimas latvių kalba, vartoseną.*

Tyrimo tikslas – išsiaiškinti pagal įvairius kriterijus skiriamų Latvijos ir Lietuvos regionų pavadinimų perteikimą ir vartoseną antrąja baltų kalba. Šaltiniais pasirinkti žodynai, enciklopedijos, spauda, turistams skirti Lietuvoje ir Latvijoje išleisti leidiniai, kiti neminiai tekstai – tiek parašyti latviškai arba lietuviškai, tiek versti į latvių ar į lietuvių kalbą.

Penkių Latvijos regionų – Kurzeme, Latgale, Sėlija, Vidzeme, Zemgale – pavadinimai pasižymi nemaža perteikimo ir vartosenos įvairove lietuvių kalba. Sistemiskai (ir sinchroniškai) vertinant pirmenybė būtų teikiama Latvijos regiono pavadinimo *Kurzeme* atitikmeniui lietuvių kalba *Kuržemė*, turinčiam tam tikrą vartosenos tradiciją. Tačiau pastaruoju metu matyti vietovardžio *Kuršas* populiarėjimas tiek istoriniame, tiek šiuolaikiniame kontekste. Tradiciniai ir paplitę yra vietovardžio *Vidzeme* atitikmuo *Vidžemė* ir *Latgale* atitikmuo *Latgala*, taip pat tinkamas yra artimo lietuvių analogui pavadinimo *Sėla* vartojimas kalbant apie Latvijos teritoriją. Pietų Latvijos regionas *Zemgale* lietuviškai dažniausiai vadinamas *Žiemgala*. Vis dėlto retais atvejais pastebėta ir kitokių, ne visada taisyklingų, pavadinimų vartosenos pavyzdžių.

Kaip matyti iš latvių šaltinių, Lietuvos regionų pavadinimų perteikimas ir vartoseną yra gerokai paprastesnė. Sudėtingiausias iš visų penkių regionų – Aukštaitija, Dzūkija, Mažoji Lietuva, Suvalkija, Žemaitija – pavadinimų yra pirmasis. Dėl pavadinimų pagrindą sudarančių tos pačios reikšmės būdvardžių šaknies priebalsių skirtumo (plg. lietuvių *aukštas* ir latvių *augsts*) rastos formos *Aukštaitija* ir *Augštaitija*, iš kurių taisyklinga yra ta, kuri panašesnė į originalą. Tiek pavadinimas *Dzūkija*, tiek *Žemaitija* kokių nors nuo lietuvių kalbos formų besiskiriančių variantų neturi, o pavadinimas *Suvalkija* viename iš šaltinių pavartotas su minkštąja latvių kalbos priebalse *Suvalkija*. Toks perteikimas tiksliau atspindi tarimą, tačiau kol kas jis neturi vartosenos tradicijos. Sudėtinis regiono pavadinimas *Mažoji Lietuva* dažniausiai verčiamas pažodžiui *Mazā Lietuva*, nors pagal analogiją su kitais tokio pobūdžio vietų vardais galėtų būti perteikiamas dūriniu *Mazlietuva*.

Regionų pavadinimų lyginimas parodė, kad Latvijos vietovardžių perteikimas lietuvių kalba, o Lietuvos – latvių kalba kinta ir žodynuose, ir tekstuose. Be to, pastebėta, kad lietuvių kalba sunku perteikti latvių kalbos žodį *novads*, kuris vartojamas tiek kaip skolinio *reģions* sinonimas, tiek teritorinio administracinio skirstymo vienetui pavadinti (kalbamąja reikšme tikrą lietuviškas ekvivalentas *nuovadas*).

Regina Kvašytė

The Names of the Regions of Latvia and Lithuania in the Second Baltic Language

S u m m a r y

Keywords: *Latvia, Lithuania, proper names, place names, the names of the regions, rendering in Lithuanian, rendering in Latvian, usage.*

The aim of the research is to find out the rendering and usage of Latvian and Lithuanian names of regions, singled out according to various criteria, in the second Baltic language. Dictionaries, encyclopaedias, press issues and information for tourists published in Lithuania and Latvia as well as other non-artistic texts, both written in Latvian or Lithuanian and translated into Latvian or Lithuanian, were chosen as sources for the investigation.

The names of the five regions of Latvia, Kurzeme, Latgale, Sēlija, Vidzeme, Zemgale, are characteristic of quite diverse rendering and usage in the Lithuanian language. Systematically (and synchronically) assessing, the priority in giving a Latvian name of the region of *Kurzeme* the equivalent in Lithuanian *Kuržemė* as having a particular tradition of usage would be emphasised. However, recently, the growing popularity of the place name *Kuršas* in both historical and contemporary contexts is observed. Traditional and widespread equivalents are used in the following cases: the place name *Vidzeme* is rendered as *Vidžemė* and *Latgale* as *Latgala*; moreover, the usage of a Lithuanian equivalent *Sėla* being close to the name of the Latvian territory is suitable. A region of Southern Latvia, *Zemgale*, is most often named *Žiemgala* in Lithuanian. Nevertheless, in rare cases, other instances of the usage of these names, not always correct, were observed.

As Latvian sources suggest, the rendering and usage of Lithuanian regions is much simpler. The most difficult name of the five regions, Aukštaitija, Dzūkija, Mažoji Lietuva, Suvalkija, Žemaitija, is the first one. Because of the difference in the consonants forming the basis of the root of the adjective having the same meaning (cf. Lithuanian *aukštas* and Latvian *augsts*), the forms *Aukštaitija* and *Augštaitija* were found; the form which is more similar to the original is the correct one. Both names *Dzūkija* and *Žemaitija* have no other variants differing from a Lithuanian form; and the name *Suvalkija* was used with a palatal consonant of the Latvian language, *Suvalkija*, in one of the sources. Such rendering reflects pronunciation more precisely; however, still it has no tradition of being used. A complex name *Mažoji Lietuva* is usually translated word by word, *Mazā Lietuva*, even though, observing the analogy with other names of the same kind, it could be rendered by a compound *Mazlietuva*.

The comparison of the names of regions demonstrates that the rendering of Latvian place names in Lithuanian and Lithuanian place names in Latvian is changing in both dictionaries and texts. Moreover, it is observed that it is difficult to render a Latvian word

novads in Lithuanian, since it is used as both a synonym of a borrowing *reģions* and a name of a unit of territorial administrative division (in a spoken meaning, a Lithuanian equivalent *nuovadas* would be suitable).

R e g i n a K V A Š Y T Ė
Regionų plėtros institutas
Šiaulių universitetas
P. Višinskio g. 25
LT-76351 Šiauliai
[regina.kvasyte@su.lt]

Straipsnis gautas 2020 m. sausio 5 d., priimta 2020 m. vasario 12 d.
Received 5 January 2020, accepted 12 February 2020.